

TWIST AND SHOUT

100 jaar kabinetscrises (1925 - 2025)

Klompman

Uitgeverij Kwaliteit

Colofon

Titel: Tijdelijk Kabinetscrises in Nederland 1925–2025

Samenstelling: Uitgeverij Kwaliteit

Bijdrage: AI ChatGPT

Design: Osbourne Cox

Druk: Printforce

Uitgave: Uitgeverij Kwaliteit

© 2025 Klompman

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor beter begrip van het hiernavolgende, lees ook vooral;

Prinsjesdag van Geertje Chiwawa - Willem

ISBN 9789083438054

Voorwoord.

Hieronder een overzicht van de belangrijkste kabinetscrises in Nederland van 1925 tot en met 2025, met per crisis meer achtergrondinformatie.

De sociaal bioloog Ed Wilson zei dat bij Homo Sapience, het mekaar in de haren vliegen wel meeviel; we zouden, gemeten binnen een bepaalde tijdseenheid, 60% minder in conflict zijn dan andere zoogdieren. Hij rekende Nederlandse parlementariërs en hun geschiedenis mogelijkwerwijs niet mee, of vond dat die leden niet tot Homo Sapience Sapience behoorde.

Het overzicht toont bovenal; het imago bij bepaalde zogeheten ‘brekende’ politici getuigd van een Tefal-achtige slijtvastheid, dan wel van een Hollands electoraat dat bij typering weer een ander soort zoogdier vertegenwoordigd, dat zich dolgraag en zoveel mogelijk aan dezelfde rotsachtig rotsteen stoot.

De Uitgever

1. De Nacht van Kersten (1925)

Kabinet: Colijn I

Datum crisis: Nacht van 10 op 11 november 1925

Partijen in coalitie: Anti-Revolutionaire Partij (ARP), Katholieke Staatspartij (RKSP), Christelijk-Historische Unie (CHU)

Aanleiding: Diplomatieke betrekkingen met het Vaticaan

Politieke context

In de jaren twintig bevond Nederland zich politiek in een verzuild landschap, met katholieke, protestantse, socialistische en liberale zuilen. De protestantse partijen (ARP, CHU en SGP) stonden wantrouwend tegenover de invloed van de Rooms-Katholieke Kerk, en dat kwam vooral tot uiting in het buitenlands beleid van Nederland.

Na de Eerste Wereldoorlog had Nederland geen officiële diplomatieke betrekkingen met het Vaticaan. In 1925 besloot het kabinet onder leiding van Hendrikus Colijn (ARP) dat daar verandering in moest komen: er zou een gezant worden gestuurd naar de Heilige Stoel. Dit besluit had de zegen van de katholieke RKSP, maar stuitte op hevige bezwaren van orthodox-protestantse zijde. Voor deze groepen was het Vaticaan niet slechts een religieuze instelling, maar ook een politieke macht die ze als bedreiging zagen voor de Nederlandse autonomie en protestantse identiteit.

Het conflict

Het politieke conflict escaleerde tijdens de behandeling van de begroting voor Buitenlandse Zaken in de Tweede Kamer. Op 10 november diende ds. Gerrit Hendrik Kersten, voorman van de kleine maar invloedrijke Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), een amendement in om de post voor de gezant bij het Vaticaan uit de begroting te schrappen. Dit amendement kreeg onverwacht steun van de CHU, die ook behoorde tot de coalitie van het kabinet-Colijn I, én van andere oppositiepartijen.

De stemming over het amendement vond plaats in de nacht van 10 op 11 november 1925. Het amendement werd aangenomen. Daarmee was de diplomatieke vertegenwoordiging bij het Vaticaan feitelijk onmogelijk gemaakt, wat voor de

katholieke ministers uit de RKSP onaanvaardbaar was. Ze zagen het als een directe aantasting van hun confessionele positie in het kabinet.

De kabinetsval

Na het aannemen van het amendement kondigden de katholieke ministers hun aftreden aan. Premier Colijn weigerde het beleid terug te draaien of de CHU tot de orde te roepen, waarop het kabinet zijn meerderheid verloor. Het kabinet-Colijn I trad op 11 november af, na minder dan een jaar in functie te zijn geweest.

Het was de eerste keer in de parlementaire geschiedenis van Nederland dat een kabinet ten val kwam op een principieel religieus-politiek punt, aangebracht door een eenling uit de Tweede Kamer: ds. Kersten.

Gevolgen

De val van het kabinet-Colijn I was een belangrijk signaal dat de samenwerking tussen protestanten en katholieken binnen de coalitie niet vanzelfsprekend was, ondanks het feit dat beide stromingen zich tot de confessionele zuil rekenden. Het conflict liet zien hoe diep de religieuze scheidslijnen liepen, zelfs binnen het parlementaire centrum.

De crisis leidde ertoe dat men in latere kabinetten veel voorzichtiger werd in het aangaan van gevoelige interconfessionele compromissen. De Nacht van Kersten werd een blijvend symbool van hoe ideologische verschillen — in dit geval over religieuze buitenlandse betrekkingen — kabinetswerk konden frustreren.

2. De val van Colijn V (1939)

Kabinet: Colijn V

Datum crisis: Juli 1939

Partijen in kabinet: Anti-Revolutionaire Partij (ARP), Christelijk-Historische Unie (CHU), Roomsch-Katholieke Staatspartij (RKSP) – demissionair, met Colijn als formateur

Aanleiding: Geen vertrouwen van koningin Wilhelmina in de slagvaardigheid van het kabinet

Achtergrond

In de jaren dertig stond Nederland onder de langdurige leiding van Hendrikus Colijn, voorman van de Anti-Revolutionaire Partij en premier van meerdere opeenvolgende kabinetten. Zijn beleid was in veel opzichten conservatief: vasthouden aan de gouden standaard, beperking van overheidsuitgaven en een terughoudende houding in sociale hervormingen.

Tegen het einde van het decennium groeide de onrust. Internationaal waren de spanningen sterk toegenomen door de agressie van nazi-Duitsland. Nederland probeerde neutraal te blijven, net als in de Eerste Wereldoorlog, maar had geen duidelijk plan voor mobilisatie of modernisering van de krijgsmacht. De economische situatie was bovendien broos en de sociaaleconomische tegenstellingen tussen partijen waren verscherpt.

Na de val van het vierde kabinet-Colijn in juni 1939, kreeg Colijn opnieuw de opdracht van koningin Wilhelmina om een kabinet te vormen. Dit werd het zogenaamde kabinet-Colijn V, een zakenkabinet zonder formele steun van een parlementaire meerderheid.

Een kabinet zonder steun

Het kabinet-Colijn V werd op 25 juli 1939 beëdigd, maar genoot geen steun van de Tweede Kamer. Het was samengesteld uit personen die deels tot de zittende coalitie behoorden, maar zonder formele instemming van de fracties. Colijn probeerde met

dit kabinet de politieke impasse te doorbreken en het land stabiel te houden in een tijd van internationale dreiging.

Maar Colijn had zijn hand overspeeld. Hij dacht boven de partijen te kunnen staan en verwachtte dat het parlement uiteindelijk wel zou volgen. De Tweede Kamer had daar echter weinig vertrouwen in, en ook koningin Wilhelmina begon ernstig te twifelen aan zijn aanpak.

Het ingrijpen van de koningin

Koningin Wilhelmina, die in deze periode een meer actieve rol speelde in de kabinetsvorming dan vandaag de dag denkbaar zou zijn, was niet overtuigd van de levensvatbaarheid van Colijns vijfde kabinet. Binnen vier dagen na de beëdiging, op 29 juli 1939, besloot zij in te grijpen. Zonder een parlementair debat af te wachten, ontnam zij Colijn het vertrouwen en verzocht hem zijn ontslag aan te bieden. Daarmee maakte ze een einde aan een kabinet dat nog geen week had bestaan.

Deze stap van de koningin was uitzonderlijk: ze nam het voortouw in een crisis die normaal door het parlement zou worden beslecht. Historici zijn het erover eens dat dit een van de laatste keren was dat een Nederlandse monarch actief ingreep in de kabinetsvorming op deze schaal.

Gevolgen

Na de val van Colijn V werd de opdracht tot kabinetsformatie gegeven aan Dirk Jan de Geer. Die vormde het tweede kabinet-De Geer, dat op 10 augustus 1939 aantrad, met een gematigd programma dat vooral gericht was op het bewaken van de neutraliteit en het uit de wind houden van het land in de steeds dreigender Europese situatie.

De snelle ondergang van Colijns vijfde kabinet betekende ook het einde van zijn dominante rol in de Nederlandse politiek. Hij zou geen premierschap meer vervullen. Colijns politieke stijl, autoritair en niet geneigd tot compromissen, bleek in de veranderde omstandigheden niet meer houdbaar.

3. De Nieuw-Guineacrisis (1951)

Kabinet: Drees I

Datum crisis: januari–februari 1951

Partijen in kabinet: Partij van de Arbeid (PvdA), Katholieke Volkspartij (KVP), Christelijk-Historische Unie (CHU), Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

Aanleiding: Conflict over de Nederlandse koers ten aanzien van Nederlands-Nieuw-Guinea

Achtergrond

Na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië in december 1949 (officieel erkend door Nederland), was de status van Nederlands-Nieuw-Guinea (het westelijk deel van het eiland Nieuw-Guinea) onopgelost gebleven. Nederland had deze regio buiten de overdracht gehouden, in de veronderstelling dat het gebied niet tot de Republiek Indonesië behoorde en een aparte status verdiende. Indonesië dacht daar anders over: het beschouwde Nieuw-Guinea als integraal onderdeel van de voormalige kolonie en eiste soevereiniteit.

In het kabinet-Drees I, een brede coalitie van PvdA, KVP, CHU en VVD, liepen de opvattingen over deze kwestie scherp uiteen. Met name de liberalen van de VVD, onder leiding van minister van Buitenlandse Zaken Dirk Stikker, vonden het vasthouden aan Nederlands gezag over Nieuw-Guinea een gevaarlijke en achterhaalde koloniale opstelling. De katholieke KVP en delen van de CHU waren daarentegen voorstander van het behoud van Nederlands gezag in de regio, onder meer vanuit morele en ontwikkelingsidealen.

De crisis ontvouwt zich

De crisis ontstond in januari 1951, toen duidelijk werd dat er binnen het kabinet fundamenteel onenigheid bestond over de koers ten aanzien van Nieuw-Guinea. Minister Stikker had in internationaal overleg (onder andere met de Verenigde Staten) signalen afgegeven dat Nederland bereid zou zijn de kwestie opnieuw te bespreken met Indonesië, terwijl premier Willem Drees en katholieke ministers dat nadrukkelijk ontkenden. De zaak escaleerde toen de VVD-fractie in de Tweede Kamer afstand nam van het beleid van haar eigen minister. De fractie eiste dat het kabinet publiekelijk zou verklaren dat Nederlands Nieuw-Guinea definitief buiten

onderhandeling stond. De PvdA en delen van het kabinet weigerden die verklaring af te leggen. Daarmee kwam het conflict niet alleen op inhoudelijk vlak tot een kookpunt, maar ook in constitutioneel opzicht: kon een minister wel functioneren zonder steun van zijn eigen partij?

Op 11 januari 1951 besloot minister Stikker zijn ontslag aan te bieden. Een poging van premier Drees om de VVD in het kabinet te houden mislukte, en op 24 januari stapten ook de andere VVD-ministers op.

De kabinetscrisis

Hoewel het kabinet formeel niet viel, veranderde het wel wezenlijk van samenstelling. De uittreding van de VVD betekende het einde van de ‘doorbraak’-coalitie (waarin links en rechts samenwerkten). Drees moest op zoek naar nieuwe coalitiepartners en verving de VVD-ministers. Het kabinet-Drees I bleef aan als minderheidskabinet tot het in maart 1951 werd opgevolgd door het kabinet-Drees II, waarin de VVD niet meer terugkeerde.

De crisis betekende het begin van het einde van de samenwerking tussen de PvdA en VVD, die pas in de jaren '90 weer echt zou herleven.

Gevolgen en nasleep

Binnenlands politiek: De VVD kwam in de oppositie terecht en verloor voorlopig haar regeringsinvloed. De samenwerking tussen sociaaldemocraten en liberalen raakte langdurig beschadigd.

Buitenlands beleid: De Nederlandse regering hield hardnekkig vast aan het idee dat Nieuw-Guinea bij Nederland hoorde. Dit leidde in latere jaren tot groeiende spanningen met Indonesië, internationale isolatie van Nederland, en uiteindelijk in 1962 tot de overdracht van het gebied aan de VN en later aan Indonesië.

Constitutioneel: De crisis werd ook een casus over kabinetsdiscipline, coalitieloyaliteit en de verhouding tussen fracties en ministers — thema's die tot op heden in de Nederlandse politiek relevant zijn.

4. Huurwetcrisis (1955)

Kabinet: Drees II

Datum crisis: 14 december 1955

Partijen in kabinet: Partij van de Arbeid (PvdA), Katholieke Volkspartij (KVP), Anti-Revolutionaire Partij (ARP), Christelijk-Historische Unie (CHU)

Aanleiding: Conflict over de Huurwet en de mate van overheidsregulering van huren in de naoorlogse woningmarkt

Politieke achtergrond

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog kampte Nederland met een ernstig woningtekort. Veel woningen waren tijdens de oorlog verwoest of beschadigd. Tegelijkertijd vond er een geboortegolf plaats en groeide de bevolking snel. Om te voorkomen dat de huren uit de pan zouden rijzen, gold er sinds de oorlog een huurprijsregulering — de overheid stelde maximale huren vast.

Het kabinet-Drees II (1952–1956), een brede coalitie van PvdA, KVP, ARP en CHU, werkte aan wederopbouw en sociale ordening. Binnen die samenwerking zaten diepe ideologische verschillen, vooral over de rol van de overheid in het reguleren van marktverhoudingen. De PvdA pleitte voor langdurige huurprijsbescherming, terwijl met name de christelijke partijen liberalisering en afbouw van overheidsbemoeienis wilden.

De Huurwet en het conflict

Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting Herman Witte (KVP) stelde in 1955 een nieuwe Huurwet voor, waarin werd vastgelegd dat de overheid huurprijzen stapsgewijs zou gaan loslaten en dat particuliere verhuurders meer ruimte zouden krijgen om huren aan te passen aan de markt.

De PvdA-fractie keerde zich tegen dit voorstel. Zij vreesde dat het afschaffen van de strikte prijsregulering zou leiden tot excessieve huurstijgingen, juist voor de kwetsbaarste groepen. Minister Witte vond echter dat het wetsvoorstel een noodzakelijke stap was om het particuliere woningaanbod te stimuleren en het herstel van de woningmarkt op gang te helpen.